ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-9-97-13>

УДК 504.03/06

Минич Ю.В., Суржик Ю.О.

Харківський державний автомобільно-дорожній коледж,
Лозівська філія

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Анотація. Розглянуто поняття екологічного менеджменту, який є невід'ємною складовою сталого розвитку підприємства і фактору забезпечення конкурентних переваг українських підприємств на зовнішніх ринках, а також його роль в економічній діяльності підприємства та механізм взаємодії підсистем екологічного менеджменту на підприємстві. Звернули увагу на сутність еколого-економічної системи, визначено взаємодію навколишнього середовища і підприємства, виявлено особливості екологічного менеджменту та його місце в інтегрованій системі управління сучасним підприємством, розглянуто взаємодію держави і бізнесу в практиці прийняття екологічних рішень. Визначено принципи екологічного менеджменту та управління ресурсами на промислових підприємствах. Розкрито суть понять екологічного управління та екологічного менеджменту. Зазначено економічні інструменти, що використовуються у екологічному менеджменті європейських країн. У статті розглянуто вирішення глобальних і локальних екологічних проблем людства за допомогою екологічного управління. Розглянуто мету впровадження екологічного менеджменту, що мінімізує негативні наслідки бізнес-діяльності на навколишнє середовище. Розкрито досягнення високого рівня екологічної безпеки процесів виробництва і споживання продукції, що випускається підприємством, продукції і послуг, що надаються. Визначено необхідність впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві. Розглянуто суть екологічної стратегії як основу для постановки конкретних екологічних цілей і завдань, розробки програм природоохоронних заходів. Вказано алгоритм створення системи екологічного менеджменту. Названі взаємопов'язані фактори, що визначають розвиток екологічного менеджменту.

Ключові слова: навколишнє середовище, менеджмент, підприємство, економічна діяльність, система.

Minich Yuliya, Surzhyk Yuliya

Kharkiv State Automobile and Road College,
Lozova branch

IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AT ENTERPRISES

Summary. The concept of environmental management, which is an integral part of sustainable development of the enterprise and a factor in ensuring the competitive advantages of Ukrainian enterprises in foreign markets, as well as its role in economic activity and the mechanism of interaction of environmental management subsystems at the enterprise. Attention was paid to the essence of ecological and economic system, the interaction of environment and enterprise is determined, features of ecological management and its place in the integrated management system of modern enterprise are revealed, interaction of state and business in practice of ecological decision-making is considered. The principles of ecological management and resource management at industrial enterprises are determined. The essence of the concepts of ecological management and ecological management is revealed. The economic tools used in the environmental management of European countries are indicated. The article considers the solution of global and local ecological problems of mankind with the help of ecological management. The purpose of introduction of ecological management which minimizes negative consequences of business activity on environment is considered. Achieving a high level of environmental safety of production and consumption of products manufactured by the enterprise, products and services provided. The need to implement an environmental management system at the enterprise is determined. The essence of ecological strategy as a basis for statement of concrete ecological purposes and tasks, development of programs of nature protection actions is considered. The algorithm of creation of system of ecological management is specified. The interrelated factors that determine the development of environmental management are named.

Keywords: environment, management, enterprise, economic activity, system.

Постановка проблеми. В даний час екологічний стан дуже важливий, як для людей, так і для регіону в цілому і взаємини суспільства і природи виходять планомірно на перший план. Все важливіше і важливіше в останні роки стало впровадження принципів екологічного менеджменту та управління і контролю ресурсами, особливо необхідним це стало для промислових підприємств. Багато промислових підприємств стали впроваджувати принципи екологічного менеджменту в свою діяльність, одним з основних напрямків – є використання методики біз-

нес-процесів і принципів, їх реінжинірингу для поліпшення еколого-економічної та управлінської діяльності.

В умовах активної інтеграції України в європейське співтовариство і бажання українських виробників розширити сферу своєї діяльності, шляхом виходу на зовнішні ринки, особливе значення набуває прийняття європейських цінностей, їх впровадження в українську ментальність і поступове, органічне впровадження в життя українського суспільства та практику господарювання.

Основою європейського вибору поряд з повагою до прав і свобод людини є орієнтація на збалансований сталий розвиток, який передбачає баланс економічних, соціальних і екологічних аспектів розвитку суспільства, здатний забезпечити максимальне задоволення потреб сучасності без шкоди для майбутніх поколінь. Так, взаємозв'язки між вдосконаленням управління природокористуванням і економічним розвитком були головними питаннями на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку або «Саміті планети Земля», що відбулася в 1992 р в Ріо-де-Жанейро за участі голів держав та урядів понад 170 держав світу.

Основні її документи – «Декларація Ріо-де-Жанейро» і «Порядок денний на XXI століття», які свідчили, що «для досягнення сталого розвитку захист навколишнього середовища повинен складати невід'ємну частину процесу розвитку і не може розглядатися у відриві від нього» [1, с. 27]. У «Порядку денному на XXI століття» вперше прозвучав термін «екологічний менеджмент», причому підкреслювалося, що екологічний менеджмент слід віднести до ключової домінанти стійкого розвитку і, одночасно, до вищих пріоритетів діяльності підприємств і підприємництва. Відповідно до цього і виникло поняття системи екологічного менеджменту, як результат постійного зростання потреби підприємств і організацій в більш системному управлінському підході в питаннях охорони навколишнього середовища.

Так, як екологічна ситуація в усьому світі загострюється, увага політичних лідерів, міжнародних організацій та споживачів до екологічної безпеки бізнесу зростає. Таким чином, дотримання підприємством вимог і рекомендацій міжнародних стандартів, таких як ISO 9000 та ISO 14000 до якості і безпеки продукції і систем екологічного менеджменту підприємства є необхідною умовою виходу підприємства на зовнішні ринки, особливо ринки розвинених країн.

Вирішення глобальних і локальних екологічних проблем передбачає використання широкого арсеналу наукових, технічних та інших методів, зокрема, розвитку теорії і практики екологічного менеджменту. Екологічний менеджмент як галузь наукового знання тільки формується. Він народжується на стику управлінських і екологічних наук.

Поки не існує єдиної теорії екологічного менеджменту, що об'єднує всі його аспекти. Сучасний екологічний менеджмент – це набір гіпотез, принципів, методів, це, швидше за все, еколого-управлінська філософія, а не звіт теоретичних знань і практичних рекомендацій. Розробка теоретичних основ екологічного менеджменту залишається важливим завданням. Існуючі дослідження в цій області ще не охопили усієї сукупності проблем.

Можна сказати, що сьогоденні екологічний менеджмент відноситься до емпіричних наук. Основні методи дослідження – це спостереження, експеримент, моделювання, аналіз і синтез. На основі використання цих методів формуються гіпотези, які після апробації на практиці формуються у вигляді певних правил, принципів, концепцій. Йде пошук законів екологічного менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як вважає В.І. Чалов, екологічний менеджмент є система управлінських дій, націлених на реалізацію поставлених завдань з урахуванням сучасних і перспективних завдань охорони природи [5, с. 186]. У науковій літературі існують і інші точки зору на сутність екологічного менеджменту. Наприклад, В.І. Кушлін стверджує, що «екологічний менеджмент практикують як екологічно безпечне управління сучасним виробництвом. Його першочергове завдання – досягнення оптимального співвідношення між економічними та екологічними показниками діяльності компаній» [2, с. 38].

У вітчизняній літературі проблеми дослідження можливостей підприємства в екологічній сфері знайшло своє відображення в роботах наступних авторів: Герасимчука З.В., Гринів Л.С., Кузьмін О.Є., Лук'янихіна В.А., Мельника О.Г., Сабодаш В.В., Макеєнко П.А., Нікольського А.А.

Велике значення для сучасного рівня розвитку екологічного менеджменту зіграли також роботи таких зарубіжних авторів, як Р. Вельфорд, Г. Нуммела, М. Портер, К. Ріхтер, Н. Ханле, Г. Шогрен, Б. Віті. Окремі еколого-економічні аспекти аналізуються в наукових працях Д. Медоуза, М. Месаровича, Е. Пестеля, Дж. Форрестера та інших. Важливе значення мали праці Н.В. Пахомової, Є.І. Хабарової, Л.Т. Главінської та ін. вчених, присвячені вивченню екологічного менеджменту як типу управління сучасним промисловим підприємством, а також роботи С.Н. Бобильова, А.А. Голуб, М.Я. Лемешева, М.П. і А.П. Нестеровим, Н.В. Реймерса, Є.Б. Струкової, О.М. Владимірова, О.Г. Седих, А.Ш. Ходжаєва і ін., що розкривають економічний механізм природокористування.

Однак, досі не вивчені питання, пов'язані з формуванням єдиного підходу до екологічного менеджменту та механізмом впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві, і вони вимагають додаткового вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність переходу від управління природоохоронною діяльністю до екологічного менеджменту пояснюється більшою результативністю останнього в сучасних умовах. Можливість здійснення екологічного менеджменту і його потенціал пов'язані з наявністю для цього всіх необхідних умов і передумов, зокрема, розвитком менеджменту, як науки про управління в умовах ринкових відносин, а також усвідомленням важливості вирішення екологічних проблем.

Мета статті. Розглянути сутність еколого-економічної системи, визначити взаємодію навколишнього середовища і підприємства, виявити особливості екологічного менеджменту та його місце в інтегрованій системі управління сучасним підприємством, розглянути взаємодію держави і бізнесу в практиці прийняття екологічних рішень. Предметом дослідження є екологічний менеджмент та контроль на підприємствах, як необхідна умова забезпечення економічної стійкості.

Викладення основного матеріалу. Екологічний менеджмент – це відносно новий напрямок наукового знання, яке включає в себе систематизовані підходи, які прямо або опосередковано впливають на зміну діяльності в галузі використання природних ресурсів, зниження

негативного впливу на природні об'єкти. Екологічний менеджмент, перш за все, це зміна підходів, певна «філософія», зміна поглядів людства на ставлення до природного середовища за рахунок дотримання встановлених стандартів, правил і принципів.

Проблема управління природоохоронною діяльністю набула статусу однієї з найбільш пріоритетних і гострих проблем, що стоять перед людством. Досить складно одночасно зберігати темпи економічного зростання і мінімізувати негативні наслідки антропогенного впливу на природу.

Метою впровадження екологічного менеджменту є мінімізація негативних наслідків бізнес-діяльності на навколишнє середовище, досягнення високого рівня екологічної безпеки процесів виробництва і споживання продукції, що випускається підприємством, продукції і послуг, що надаються. При цьому реалізація цих завдань повинна бути узгоджена з досягненням підприємством інших його пріоритетних цілей, включаючи забезпечення поточної і довгострокової конкурентоспроможності.

Для впровадження системи екологічного менеджменту на підприємстві необхідно:

- визначити екологічну політику підприємства і сформулювати вимоги до системи екологічного менеджменту;
- сформувати програму реалізації екологічної політики;
- розробити механізм досягнення цілей і завдань екологічної політики;
- забезпечити постійний моніторинг, ефективний контроль, аудит характеристик навколишнього середовища;
- проаналізувати стан і можливості поліпшення характеристик системи екологічного менеджменту, забезпечуючи її постійну відповідність мінливим зовнішнім і внутрішнім факторам;
- розглянути екологічні аспекти в рамках господарських проблем.

Екологічний менеджмент на сучасному етапі розглядається, як складова частина стратегічного менеджменту. Іншими словами, виникає необхідність розробки екологічної стратегії, яка повинна декларувати основні наміри, зобов'язання і принципи діяльності в галузі охорони навколишнього середовища, раціонального природокористування, охорони здоров'я персоналу і населення, що зазнає впливу від виробничої діяльності підприємства. Екологічна стратегія є основою для постановки конкретних екологічних цілей і завдань, розробки програм природоохоронних заходів.

При цьому, екологічна стратегія повинна охоплювати всі аспекти діяльності підприємства. Йдеться про створення системи екологічного менеджменту. Під системою екологічного менеджменту ми розуміємо комплексну взаємодію всіх учасників економічного процесу (постачальників, підприємство і споживачів), орієнтовану на безпечне функціонування підприємства під впливом факторів зовнішнього середовища і є основою його діяльності.

Алгоритм створення системи екологічного менеджменту наступний. Першим кроком має стати проведення екологічної оцінки для отримання адекватних відомостей про стан екологіч-

ної діяльності, про сучасний стан виробництва і оцінки його впливу на навколишнє середовище (НС), визначення пріоритетних напрямків діяльності для розробки ефективної СЕМ, а також напрямки розвитку екологічної діяльності підприємства, наявності резервів і передумов для розвитку ініціативної діяльності і створення ефективної СЕМ. Діяльність по впровадженню системи екологічного менеджменту, на наш погляд, повинна початися з розробки та прийняття екологічної політики підприємства.

Одним з елементів системи екологічного менеджменту є оцінка впливу на навколишнє середовище планованих і здійснюваних робіт підприємства, що включає екологічні та господарські аспекти. Екологічний аспект включає характер, масштаб, інтенсивність, ймовірність, тривалість впливу на навколишнє середовище. Господарські аспекти включають можливість нормативно-правового регулювання, проблеми вимірювання характеристик впливу, витрати на вимірювання рівня впливів.

Підприємство має ідентифікувати і оцінити всі зовнішні і внутрішні критерії. Зовнішні критерії – це нормативно-правові вимоги, безпосередньо пов'язані з екологічними аспектами здійснюваної виробничо-господарської діяльності. Внутрішні критерії розробляються і застосовуються при відсутності зовнішніх критеріїв, що регламентують діяльність підприємств.

Наприклад, підприємство може мати свої внутрішні критерії наступних видів діяльності:

- система адміністративного управління;
- забезпечення відповідальності працівників за охорону навколишнього середовища;
- вибір постачальників;
- вибір субпідрядників;
- управління збутом продукції;
- організація природоохоронної діяльності;
- підготовленість до аварійних екологічних ситуацій;
- обізнаності та навченість персоналу в галузі охорони навколишнього середовища;
- зниження виробничого та екологічного ризиків;
- запобігання забрудненням і утворення відходів;
- ресурсозбереження, перехід на поновлювані ресурси;
- проекти інвестицій (з включенням екологічних статей);
- модифікація технологічних процесів (переходу на безвідходні і економічні технології);
- управління використанням комплектуючих і сировинних матеріалів.

Реалізація комплексного підходу при формуванні конкурентної переваги підприємств може приймати різні форми. Інтегрований підхід передбачає, що впровадження екологічного менеджменту на підприємстві повинно відбуватися на основі добровільності. Замість створення нових підрозділів рекомендується піднімати відповідальність і свідомість колективів і окремих співробітників щодо охорони навколишнього середовища.

Можна назвати взаємопов'язані фактори, що визначають розвиток екологічного менеджменту: інфраструктура екологічного менеджменту – сукупність зовнішніх умов, що сприяють або

перешкоджають його появі та розвитку; екологічна культура – розуміння важливості екології, звички поведінки, ставлення до екологічних проблем; екологічна освіта – знання природи і взаємодії з нею людини, здатність вирішувати екологічні проблеми, оволодіння навичками їх аналізу; моніторинг екологічних ситуацій – послідовний і безперервний контроль екологічної обстановки; наявність ресурсів, що відповідають потребам екологічного менеджменту; система інформаційного забезпечення екологічного менеджменту – структура інформації, порядок її отримання, руху і використання; правове забезпечення екологічного менеджменту – наявність законодавчих актів, що дозволяють і змушують вирішувати екологічні проблеми; нарешті, загальна тенденція екологічного розвитку суспільства – витоки, форми прояву екологічних проблем, можливості їх осмислення і потенціал суспільної свідомості.

Таким чином, не стільки технічні рішення призводять до екологічного прогресу, скільки така організація процесів на підприємстві, яка стимулює весь колектив співробітників діяти з відповідною свідомістю. Тому необхідно почи-

нати реалізацію екологічного менеджменту не з залучення великих капіталовкладень, а з виявлення організаційних резервів.

Висновки і пропозиції. Екологічний менеджмент є координуючим початком, який формує і приводить в рух ресурси підприємства, для досягнення цілей в сфері природокористування, охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки, будучи функціональною зоною системи менеджменту, орієнтованої на певний об'єкт. Об'єктом управління в даному випадку стають викиди в атмосферу і скидання у водойми, споживання сировини, енергії та екологічні наслідки від зроблених підприємством продуктів.

Екологічний менеджмент формує і надає руху ресурсам підприємства, для досягнення економічних цілей, які, в даному випадку, взаємопов'язані з цілями раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища. Тобто він є не просто функціональною зоною системи менеджменту, а роботою всієї системи, включаючи кадровий, виробничий, фінансовий менеджмент та ґрунтується на принципах раціонального природокористування та екологічно стійкого економічного розвитку.

Список літератури:

1. Герасимчук З.В., Олексюк А.О. Екологічна безпека регіонів : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2007. 280 с.
2. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії і практики : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 240 с.
3. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Теоретичні та прикладні засади менеджменту : навч. посіб. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», «Інтелекзахід», 2007. 384 с.
4. Лукьянихин В.А., Петрушенко Н.Н. Экологический менеджмент: принципы и методы : монография. Сумы : ИТО «Университетская книга», 2004. 408 с.
5. Методы решения экологических проблем : монография / ред. Л.Г. Мельник и В.В. Сабодаш. Сумы : Изд-во «Козацкий вал», 2005. Вып. 2. 530 с.
6. Руководство по разработке и внедрению системы экологического менеджмента (краткая версия) / ред. П.А. Макеенко, А.А. Никольский. Москва : Изд-во научного и учебно-методического центра, 2004. 20 с.

References:

1. Herasymchuk Z.V. (2007) Ekolohichna bezpeka rehioniv [Ecological safety of regions]. Lutsk: Nadstyria. (in Ukrainian)
2. Hryniv L.S. (2001) Ekolohichno zbalansovana ekonomika: problemy teorii i praktiki [Ecologically balanced economy: problems of theory and practice]. Lviv: Publishing Center LNU im. I. Franka. (in Ukrainian)
3. Kuzmin O.I. (2007) Teoretychni ta prykladni zasady menedzhmentu [Theoretical and applied principles of management]. Lviv: National University Publishing house «Lvivska politekhnika», «Intelektzakhid». (in Ukrainian)
4. Lukianychyn V.A. Ekolohycheskyi menedzhment: pryntsyipy y metody [Environmental management: principles and methods]. Sumy: YTO «Unyversytetskaia knyha». (in Ukrainian)
5. Melnyk L.H., Sabodash V.V. (2005) Metody resheniya ekolohycheskykh problem [Methods of solving environmental problems]. Sumy: Publishing house «Kozatskyi val». (in Ukrainian)
6. Makeenko P.A., Nykolskyi A.A. (2004) Rukovodstvo po razrabotke y vnedreniyu systemy ekolohycheskoho menedzhmenta (kratkaia versiya) [The development and implementation guidelines of the environmental management system (short version)]. Moscow: Publishing house of scientific and educational-methodical center. (in Russian)